

Хиљаду година у моралном и интелектуалном поднебљу цркве

Борбе Трифуновић, БИРИЛО И МЕТОДИЈЕ, СКЗ, Београд

Припремамо се да у следећој години 1969. прославимо 750. година постојања Српске цркве, као независне националне цркве са својом јерархијом и српским архиепископом на челу, што је био знак развоја и успеха у евангелизацији нашег језичког подручја, довољно снажног за даље успешније и брже унапређење мисије Цркве у свету. Припремајући се за ову прославу неопходно је међутим, одајући неисказано признање за овај догађај Св. Сави, отићи дубље у историју и задржати се, са истим признањем захвалности, на раду и оних без којих се ни рад Светог Саве не би могао замислити; то је рад или мисионарско дело свете браће Бирила и Методија. Идуће године, такође, треба да прославимо и 1100. година од смрти и св. Бирила, датум који нас такође обавезује да се сетимо и освежимо успомену на дело словенских апостола, како их уобичајено и с правом називамо. Због тога осврт на ово лепо уређено издање, у преводу, „житија“, служби, канона и похвала“ свете браће Бирила и Методија, које је приредио, и са прилогом свог есеја о „солунској браћи“, проф. Борбе Трифуновић, као и са предговором недавно преминулог Милорада Панића-Сурепа, уз прилоге необично прегледних азбучних таблица Владимира Мошина, јесте један повод, уз ове годишњице, да се каже увек нешто ново о огромном значају за наш развој рада солунске свете браће; а о њиховом делу има још много да се каже. То није само израз захвалности, већ нешто далеко више један потребно осврт у прошлост да би њено интелектуално и морално поднебље, један започет хуманизам, правац који је дат, у једном још веома дубоко несавршеном времену, било као искуство присутно и у садашњици, јер „занемарена прошлост осуђује нас да је понављамо“. Због тога пре свега веома смо захвални овим нашим научним радницима на њиховом труду; та захвалност њима утолико је већа ако се само подсетимо да тек после овог издања текстова о својој браћи имамо могућност да широким слојевима нашег друштва, на нашем поворном језику, прикажемо рад и мисао велике браће, и уз то укажемо од колике је то вредности за данашње разумевање наших социолошких и цивилизаторских проблема. Било је неопходно имати овакво једно лепо издање, научно и критички издато, далеко раније. Нажалост, добили смо га тек сада, пре неку годину; али, баш у току ових протеклих четири године од његовог првог издања, његова вредност се показала толико драгоцену да несумњиво заслужује нова и нова издања, у шта не сумњамо да до тога неће ускоро доћи. Српска Књижевна Задруга, која је издала ову књигу, и овог пута потврдила је своју традицију велике мисије нашег освајања све виших културних подручја „у којима још нисмо били“.

Када би се пак запитали, из наших савремених модерних облика мишљења, у чему је значај рада свете браће Бирила и Методија, рекли бисмо, попут филозофа историје када сагледају постанак својих друштава, која се данас убрајају у најразвијенија, да рад ових мисионара и на нашем језичком подручју значи полагање основе „револуционарног преображаја... кроз који наш човек долази до свести о себи“, о себи као о потпуно слободном, самосвесном, грађанину „града света“, који добија могућност развоја „интеграција свога ума“ или остварења своје личности. У моралном и интелектуалном смислу он постаје свој творац, наравно кроз сопствено увиђање смисла слободе коју може да има,

као и колико, али ти уз сазнање да му је ослонац логички или рационални поредак у свету, верујући у доброту његових основа.

Учимо се на основу искуства. У том смислу онда интелектуална активност свете браће Кирила и Методија јесте искуство исто толико драгоцену колико и искуство стечено у развоју природних наука, можда и више, јер знамо и то да у сваком народу научном искуству предходи развој имагинације, а што налази свој израз и у поезији. Читамо у овом издању како су:

„Радам Кирила и Методија искушане моћи духовног казивања и постављене основе књижевности Јужних и Источних Словена. Исказујући се само на своме језику, Словени су остали слободни и независни, у широком пределима сазнања и тражења. Жив и творачки језик у књигама увео је словенске народе, сада осамостаљење и зближене у заједницу светске културе и књижевности”.

Ми онда заиста осећамо њихово дело, према речима Вагрослава Јагића, „... да обухвата читав духовни живот словенских народа”, али у исто време да је и Основа која се не може занемарити или истиснути неком другом интелектуалном активношћу, јер једно такво дело од суштинског значаја за еволуциони ток једног друштва не може се изчупати из његовог корена а да се и само то друштво при томе не уништи. А ово издање, ова ретка књига, у којој нам се тако прегледно даје дело свете браће Кирила и Методија, можемо слободно да кажемо да у оквиру и еволуције самог словенског језика, у оквиру његове функције, „... дарује нам општење са прецима...” без којег нема чувања како искуства тако исто и могућности даљег развоја наше мисли, језика, или, књижевности, науке.

Могли би онда да се запитамо у чему је то искуство, шта је то што нам је најдрагоценије а чега треба да се сетимо када је у питању рад солунске браће. Несумњиво развој језика, долазак до писма итд., али то је само средство које су света браћа користила за један виши циљ. О томе пак циљу упознајемо се кроз текстове који су нам дати у овом издању, сазнајемо га из „Житија Кириловог” од непознатог писца, из „Похвале Кирилу” од св. Климента Охридског; из „Житија Методијевог” од непознатог писца, из „Службе Методију” од Константина Преславског, из „Похвалног слова Кирилу и Методију”, као и „Канона Кирилу и Методију” такође од непознатих писаца, а то је у ствари наглашен, необично снажно наглашен, њихов рад у ослобођењу народна међу којима су проповедали Јеванђеље „изгонећи пагански мрак”, „незнабожичко неразумље”:

Кондак: Јаким умом и богонадахнутим учењем,
просветљујући свет пресветлим сјајем,
оптекао си као мвња васиљењу, Кирило свети,
сејао си пресветло слово Божије
на западу и северу и мору и југу,
просветљујући учењем својим, свети.

Ове речи можемо у њиховој снази похвале да разумемо једино уколико боље познајемо дохришћански свет, његову неразвијеност, за коју непознати писац похвале светој браћи каже да је био „мађијом забављен”. Насупрот тој мађији истиче се интелектуална снага, богонадахнутост, филозофско образовање, светитеља. „Мрак незнања одасвуд прогнаше”... и због тога се не штеде похвале за њихов рад:

Благословен нека је језик ваш,
којим посејасте духовне речи,
на спасење безбројним народима.

Само мало пажљивије читање житија и похвала нашим светитељима, словенским апостолима, открива необично јасно све цењење, нашег раног друштва, значаја образовања које се идентификује са извесним рационалистичким расположењем, јер се, на пример, каже:

Ти поцрпе филозофову мудрост
из бездане Божије ризнице,
и озаривши се тиме,
расеја реч међу народе нове.

Несумњиво да овакав један песнички стих подстиче, узимајући у обзир време када је постао и поводом чега, на једну значајнију социолошку анализу о социјалним покретима, о снагама које утврђују један нов социјални поредак, о радикалним интелектуалним покретима, о организовању једног новог поретка са осолонцем на већ постојећи утврђени поредак, јер се овде у „похвалним словима“ нашим светитељима истиче утврђен систем учења, а необично много се води рачуна о томе да овај систем или структура учења одговара већ утврђеном циљу, или назначењу, у борби против старог поретка због изградње новог.

Задатак је, како се, такође, у њиховим житијама истиче, увести људе, не у пустињу, већ „на светлост богоразумља“. Наши светитељи, констатује се, извршили су свој задатак на најбоље могућ начин. Они су „стена тврда“ против сваког изопачавања или нетачног учења. Њихова је заслуга огромна и у борби против лажних учења, јереси.

Од посебне је важности за религиозну педагогику да је у овим њиховим житијама и похвалама, које су била прва литература на нашем језичком подручју у том времену, необично јасно и прецизно исложено све оно што је најважније да члан Цркве треба да зна, чега треба да се чува, да би своју мисао могао одговарајуће развијати према тачном учењу светих отаца. То су просто упутства православног читатељу, не занемарује се ни интелект; шта више, увек када је реч о „богонадахнутости“ реч је и о „утврђењу ума“ и просвећењу „нашег срца очи“. Посебан нагласак на већем броју места у текстовима ових житија и похвала дат је Светској Тројици, чистоћи Њеног исповедања. Наглашава се да су наши „светитељи противници свих јереси са достојним одговорима, говорећи да од Оца дух Утешитељ исходи а не од Сина и исповедајући да се Тројство у Једнакости прославља“.

Осећам необично много кроз ове текстове сву младост нашег друштва и његову необичну љубав према образовању. У служби св. Кирила се каже да је „измлада заволео Премудрост истиниту“, да му је она „постала сестра“, и „умудривши се Богом“ да је „постао филозоф“. А у његовом житију наводе се саме речи Св. Кирила, кад објашњава шта је филозофија: „Разумевање Божијих и људских ствари, колико се човек може приближити Богу . . .

Колико се у том друштву на почетку његовог уздицања ка „свести о себи“ волела и дискусија, разговор, такође, видимо из ових житија у којима се чак дословно цитирају њихове дискусије у одбрану народног језика у богослужењу, пред латинским свештеницима који одобравху само јеврејски, латински и грчки. Њима св. Кирил каже „како се не стиде када само признају три језика, а за све друге народе и племена хоћете да буду слепи и глухи“. Ово је заиста разговор у духу Повеље Уједињених нација, о једнакости језика и народности; видимо да тај разговор и борба свете браће за једнакост језика има своје огромне добробити за општи развој светске културе; исто тако, када устају и у одбрану икона, или Св. Тројице, у дискусији са Јеврејима, залажу се у ствари и за развој уметности као и логике.

Из ових дискусија које воде наши светитељи видимо да антиципирају и низ најодговорнијих ставова у савременој проблематици када је у питању и сама филозофија језика: „Тако и ви, каже св. Кирил, ако неразумљиву реч речете језиком, како ће се разумети шта говорите? Јер ћете говорити у ваздух“. Ови разговори су се заиста водили кроз високо образовање, са пуно логике, од Св. Кирила. Његова одбрана догме о Св. Тројици задивљује логичношћу и јасноћом, у духу светих отаца, да се пуна почасти, на пример, неке тек указује ако се поштује не само он, већ и његова реч и дух. Овакав један разговор завршава се, на пример, са примедбом да се „разиђоше са радошћу“. Међутим, често и нису били лаки, јер се на једном месту констатује да се „филозоф“ ознојио, уз његово признање да се „са грубијанима препирао“.

Све ово напомињемо да подвучемо колико је доба наших светитеља било и наше, или колико је и ово наше доба било и њихово. Све наше тежње, сва наша залагања, идеје и идеали били су и њихови, управо, слободно можемо да кажемо да кроз њихово залагање „утврђења нашег ума“, „отварања очију нашег срца“ убрзавали су наш развој, или, још тачније, омогућили наш развој; њихов хуманизам данас у животу нашег друштва са највећим успехом остварујемо:

Постали сте рушиоци васцелога паганства,
 непријатељи јеретика и прогонитељи бесова,
 светлост омрачених, учитељи пејачи,
 неисцрпна храна за гладнике,
 непресахли кладенац за жеднике,
 нагима обилне одеће даваоци,
 убогима помоћници,
 путницима домаћини,
 болесницима посетитељи,
 нападнутима заштитници,
 слепима светлодавци,
 и захваћеним таласима животнога мора велика нада,
 стена и покров онима што у вама траже прибежишта...

Када данас указујемо на појам хуманизма као на руководећи став у нашем раду, ангажованости, у што успелијем или хуманијем организовању друштва, није заиста потребно да се наглашава колико се тај идеал хуманизма код нас почиње да развија кроз ова светитељска житија, као и колико сама наука кроз њихово инсистирање на дисциплини или „утврђивању“ ума, у свом јединству, вере и рада, има за резултат наш успех у модерном друштву у решавању социјалних питања. Исто, као што их данас још има толико много нерешених, која тек треба да се реше, тако и у времену првих почетака организовања нашег друштва, значајан корак напред био је подузет од наших светитеља, резултати су били огромни, отуда и ово сведочанство похвале светитељима, што видимо из ових текстова. Несумњиво, да данашње њихово занемаривање представља опасност за еволуцију и нашег садашњег интелектуалног живота. У процесима његове еволуције ми лако уочавамо наше слабости, несавршенства; али ми ипак верујемо у добро и еволуцију добра. То је и искуство наших светитеља, тих који су нам омогућили да почнемо да бележимо своје искуство, своју историју, јер у ствари тек од њих ми можемо да сигурно пратимо развој своје историје, пратимо њен циљ и то користимо као искуство у нашим данашњим тежњама и напорима у савлађивању својег несавршенства и у освајању циља историје. Наши светитељи су веровали у еволуцију, и видимо да су заиста били у праву: слику тога развоја можемо да пратимо кроз развој наше књижевности, песме, имагинације, уметности, без чега нема ни рада на науци. Сетимо се овде једног савременијег књижевника и његове вере у човекову снагу у одуховавању самих физичких појава, што му омогућава „искупљење од материјализма снагом и тежњом ка безграничном“ усавршавању; нису ли ову мисао антиципирали наши светитељи, света браћа Бирило и Методије, на чији се рад ослонио Св. Сава; тако да све што можемо да кажемо у похвалу Св. Сави, све што смо рекли, морамо да имамо на уму да то можемо, и имамо могућност за то, захваљујући делу „солунске браће“ који опет у свом надахнућу нису ништа друго учинили него следовали дело светих јеванђелиста, светих отаца и учитеља Цркве.

Једном речју наш цивилизаторски подухват директно је везан за дело свете браће из Солуна. Ми смо данас у пуном његовом развоју, али како је циљ историје према вери хришћана изван саме историје, мада се ипак осваја у историји, јер условљује и појаву историје, то смо онда дужни да дело било светих апостола, или светих отаца, или свете браће Бирила и Методија, имамо увек на уму у својој интелектуалној активности као Основу одакле смо и кренули у освајање циља историје. Међутим, сасвим лако можемо и да не разумемо ово тврђење о циљу историје да је изван историје али да се ипак осваја у историји; ово „неразумевање“ је, нажалост, морамо признати, данас широко распрострањено расположење. У једном погледу тесно је везано и за савремену дубоку филозофску кризу, кризу материјалистичког механизма и отуђеног субјективизма; једне филозофије која није она како је тумачи св. Бирил „разумевање Божијих и људских ствари, колико се човек може приближити Богу...“ већ пре револт, који увек прати развој човекове мисли, који је постојао и у време свете браће из Солуна и са којим су се и они често морали да сукобљавају и да дискутују, па и често да признају да су се при томе и „ознојили“. Данашња криза је пре криза филозофије „затвореног ума“, једностраности, ума који није „отворен, у духу филозофије св. Бирила, за сазнање Бога“. Непожељне последице су ту, осећамо их широм света. Ту је и губитак вере у циљ прогреса,

а што прати и страх пред појавом једног „великог безличног друштва“ у којем се губи поверење у материјални напредак, јер се није схватио као средство већ циљ; поверовало се да је тако. Али се у обиљу дарова високо развијене савремене цивилизације, резултата „никад завршених чуда нашег научног доба“ опет осетило да није тако да материјални напредак, широка „мрежа библиотека, музеја, рекреативних центара, телевизионих станица, радија, компјутера, нуклеарних реактора“, није циљ већ средство; један истакнути јавни радник, једне високо економски развијене земље, недавно је изјавио да све што имамо, све што чини наше богатство, сва техничка и материјална блага, од библиотека до нуклеарних реактора, све може служити човеку само ако саберемо довољно мудрости и храбрости да владамо тим, а то ћемо постићи само уколико верујемо да живот има смисао и сврху. Потребна нам је обнова вере, каже на пример, овај државник, вере која је покретала раније генерације у зидању катедрала, црква; то је била вера која их је покретала да зидају нешто за будуће генерације у сигурном сазнању да живот има свој циљ и смисао“. Овај државник позива своје сународнике да изграђују своје друштво и своје градове са таквом „околином међусобног поштовања“, што нас подсећа на дух филозофије свете браће из Солуна — схватити циљ историје да се осваја у историји али да лежи изван ње — нешто што је св. Гирил једном приликом изразио у једној својој беседи: „... Упознајте, браћо, Бога који вас је створио...“, или Св. Саве, када захтева од нас да своје погледе управљамо „према небесима“. То би био и данас услов, врло једноставно изражен, али иза којег је читава једна филозофија која нас спасава и у модерном добу од „безличног друштва“ у којем можемо свега имати али не и своје личности, ако до тога дође значи и све изгубити. Мудри хуманисти морају о томе да воде рачуна. Притиснути онда овом претњом лако можемо да заиста разумемо да је циљ историје изван историје, али да се осваја у историји. То је у ствари наш избор; али морамо бити потпомогнути у том избору. Морамо се залагати за остварење пријатељске средине. Искуство прошлости је драгоценост.

Откриће нашој широкој јавности текстова односно мисли и дела свете браће Гирила и Методија заиста је велика помоћ потпунијем разумевању садашњег нашег положаја и наших разговора о култури и развоју. Јер искуства оних савремених друштава која нису имала нашу судбину одбране, или и граничарски позив, већ су у погледу социјалне организације као и научне, успелије успели да се развију, морају бити и наше искуство и нама опомена пред претњом „безличног друштва“. Одвојимо ли се од Основе претња би била стварност.

Појава оваквих едиција у нашем модерном друштву заслужују далеко већу пажњу и од далеко већег су значаја од задатка само откривања нашој јавности нашег културног наслеђа. Јер на делу св. Гирила и Методија ми смо почели такође да зидамо своје „катедрале“, цркве, са вером у будућност. Због тога пред прославу 750. година великог догађаја доласка на чело Српске цркве Св. Саве, који ју је дефинитивно организовао за ону социјалу, интелектуалну и васпитну улогу, коју ће вршити вековима, морамо се сећати и дела свете браће Гирила и Методија, јер то значи и присуство пуног континуитета нашег историјског развоја у садашњим нашим данима, када обнављамо низ питања из времена свете браће, а на првом месту „која је вера најбоља?“ Дискусије које водимо о томе водимо их опет у оном духу у којем и ова света браћа „... и од данашњег дана помало нека се крсти ко може и хоће добровољно...“, „... И тако се разиђоше са радошћу.“ О чему читамо у „Житију Гириловог“. То је један историјски докуменат, тесно везан за своје време, за низ појава, као и неразумевања, па и оштрих често констатација или супротстављања, можда и нетолерантности; али морамо имати на уму да је то био почетак једног великог замаха, једног великог остварења. Лако онда одобравамо сву лепоту љубави и радости великих словенских просветитеља према животу, његовом организовању, ка вишим подручјима савршенства у којима нисмо били, и која још освајамо у радости рада кроз који се осваја циљ историје.

То је наше хиљадугодишње искуство, искуство отвореног ума и поверења у историју, искуство рада, искуство ослонца на веру наших отаца, на њихово искуство да ослобођење човека зависи од његовог ослобођења од незнања, „чаролија“, да може да иде напред само уколико се ослони на општи морални поредак у свету, на његову рационалност; а уколико се затвори у себе и ослони само на себе, та се гордост плаћа губитком развоја, али и губитком себе као личности; у чему је и корен „безличног друштва“ које нам прети са својим безличним духовима.